

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ І СТРУКТУРУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

А Охарактеризовано сучасне бачення вітчизняними фахівцями сутності та структури професійної компетентності керівників гуртків закладів позашкільної освіти. Констатовано, що у низці досліджень професійна компетентність педагогів позашкільної освіти висвітлюється без диференціації за посадами. З'ясовано, що дослідники не одностайні у трактуванні сутності, змісту та структури професійної компетентності педагогів позашкільної освіти та керівників гуртків зокрема. До особливо проблемних моментів досліджень професійної компетентності педагогів позашкільної освіти віднесено інтерпретацію змісту та структури професійної компетентності.

Ключові слова: позашкільна освіта; педагог позашкільної освіти; керівник гуртків; професійна компетентність

Актуальність проблеми. Українська освіта дедалі виразніше трансформується на компетентнісних засадах. Змін зазнають як змістовий та процесуальний складники освіти, так і система оцінювання. Не залишається осторонь і позашкільна освіта, що виразно продемонстровано результатами громадського обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про позашкільну освіту» у серпні – вересні 2018 р. А затвердження у серпні 2018 р. першого компетентнісно зорієнтованого професійного стандарту у царині педагогічної діяльності – «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» – актуалізує увагу й до професійної компетентності педагогів позашкільної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Монографії [8; 10], дисертації [1], статті [3; 6; 7], інформаційно-аналітичні матеріали [11] останніх років засвідчують зростання інтересу вітчизняних фахівців до проблеми професійної компетентності педагогів позашкільної освіти. Спираючись на ті чи інші трактування професійної компетентності педагога загалом (насамперед, учителя), дослідники пропонують власне бачення сутності та структури професійної компетентності педагогічних кадрів позашкільля, конструюють на цій основі відповідні професійні стандарти та моделі підвищення кваліфікації. На нашу думку, особливу увагу доцільно приділити насамперед компетентності керівників гуртків, адже вони безпосередньо впроваджуватимуть інновації в освітній процес.

Мета статті – схарактеризувати сучасне бачення вітчизняними фахівцями сутності та структури професійної компетентності керівників гуртків закладів позашкільної освіти та виявити й досі не розроблені аспекти проблеми.

Викладення основного матеріалу. Здійснивши ґрунтовний аналіз тлумачення понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «професійна компетентність педагога» у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, І. І. Драч констатувала розмаїття підходів до визначення сутності, змісту і структури професійної компетентності педагога [2]. Такий плюралізм властивий і масиву вітчизняних досліджень професійної компетентності педагогів позашкільної освіти.

І. А. Зязюн указував на відмінності між категоріями «компетентність» і «педагогічна майстерність»: перша є нормативною характеристикою спеціаліста, як і «кваліфікація», друга ж насамперед указує на своєрідність та неповторність суб'єкта педагогічної діяльності [4]. С. Ф. Клепко вбачає у «майстерницькому» підході альтернативу компетентизації освіти [5]. Аналогічний підхід представлений і в царині розробки проблеми професійної компетентності педагогів позашкільної освіти, що засвідчує промовистий заголовок статті І. М. Забродської «Педагог позашкільного навчального закладу: від професійної компетенції до професійної майстерності» [3]. Проте має прихильників і протилежна точка зору: В. М. Могілевська, обстоюючи значущість моніторингових досліджень, спрямованих на вивчення професійних компетентностей педагога позашкільної освіти, паралельно вживає термін «професійна майстерність педагога» [7].

За В. В. Мачуським, компетентність у практично зорієнтованому розумінні – це досвідченість суб'єкта як умілість ефективно вирішувати практичні завдання, використовуючи при цьому відповідні наукові знання; професійна компетентність відображає готовність і здатність кваліфіковано виконувати професійні функції відповідно до прийнятих у суспільстві нормативів і стандартів [6].

У колективних монографіях «Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку» та «Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей» на підставі аналізу літератури та досвіду практичної діяльності професійну компетентність педагога визначено як комплекс професійних знань, умінь, навичок, що дають змогу реалізувати психолого-педагогічну, методичну, організаційну та просвітницьку діяльність [8, с. 135; 10, с. 34]. Утім, далі у цих же джерелах професійну компетентність педагогів позашкільних навчальних закладів інтерпретовано як професійно-творчу і трактовано як інтегративну (можливо, доречніше було б говорити про інтегративну. – Є. К.) характеристику, що визначає сформованість комплексу професійних знань, умінь і навичок, особистісних якостей педагога, його творчих здібностей, інноваційної спрямованості, ціннісних орієнтацій і став-

лень, особистісних мотивацій, важливих для забезпечення різних видів професійно-творчої діяльності – навчально-виховної, методико-технологічної, організаційно-масової, оздоровлювально-виховної, психолого-педагогічної, соціально-просвітницької тощо [8, с. 138; 10, с. 37]. Як бачимо, відмінності між наведеними трактуваннями досить значущі.

У статті В. В. Мачуського фігурує «узагальнений» педагогічний працівник позашкільного навчального закладу – невідомо, на якій посаді він працює. Ймовірно, автор вважає, що його характеристика професійної компетентності стосується як керівників гуртків, так і методистів, завідувачів відділів та адміністрації. У згаданих вище колективних монографіях окремо йдеться про адміністративний склад позашкільного навчального закладу (охарактеризовано їхню управлінську компетентність) та побіжно згадано (в цьому ж контексті) працівників методичних і психологічних підрозділів. Інформаційно-аналітичний матеріал щодо професійного стандарту педагога позашкільного навчального закладу, поширений листом Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, певною мірою диференціює компетенції та компетентності керівників гуртків і методистів, проте визначення їхньої професійної компетентності в ньому відсутні [6].

Дефініцію професійної компетентності керівника гуртка позашкільного навчального закладу дано в дослідженні Г. Л. Вороніної. Її трактовано як інтегроване утворення, що поєднує в собі систему знань, умінь, професійних та індивідуальних властивостей щодо здійснення завдань позашкільної освіти, що набули особистісного змісту в педагогічній свідомості керівника гуртка та стали спонукальними мотивами його професійної діяльності [1, с. 23]. Це визначення досить загальне, його також можна було б поширити на широкі кола педагогічних працівників позашкільля. Та автор зазначає, що професійна компетентність керівника гуртка складається із ключових, базових і спеціальних компетентностей; особливості конкретної професійної діяльності відображають спеціальні компетентності [1, с. 24].

Зміст і структура професійної компетентності – чи не найслабше місце досліджень професійної компетентності педагогів позашкільної освіти. Так, В. В. Мачуський виділяє у структурі професійної компетентності три компоненти: гуманно-особистісну орієнтацію, вміння системно сприймати існуючу реальність і системно в ній діяти, вільне орієнтування у предметній сфері. Однак, схарактеризувавши ці компоненти, він зазначає, що структурними компонентами компетентності є також технологічність, вміння інтегруватися з «іншим» досвідом, креативність і здатність до рефлексії. Як синонім до терміну «компоненти» автор уживає термін «складники», але через абзац уже відносить до складників професійної компетентності когнітивно-технологічну, методичну, комунікативну, психологічну, валеологічну, загальнокультурну тощо. Далі з'ясовується, що до цього переліку входять також соціальна, психолого-педагогічна, прогнозувально-рефлексивна, інформаційно-технологічна, управлінська, полікультурна компетентності та

компетентність у спільній творчості. Таким чином, структура професійної компетентності представлена дещо нечітко.

На нашу думку, не є оптимальним й авторське тлумачення окремих складових професійної компетентності. Зокрема, психолого-педагогічна компетентність охоплює володіння педагогічною діагностикою, вміння здійснювати індивідуальну роботу на її основі, знання вікової психології, вміння виявляти особистісні особливості дітей, визначати та враховувати емоційний стан дитини, грамотно будувати стосунки з адміністрацією, колегами, батьками вихованців. Водночас дослідник зазначає, що психологічна компетентність передбачає вміння усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, своїх спеціальних, методичних, комунікативних спроможностей; знання про засоби професійного самовдосконалення; вміння бачити недоліки у своїй роботі, бажання самовдосконалюватися; визначати завдання та шляхи власної самоосвіти, самовдосконалення [6]. Значну частину цього змісту доречно віднести до прогнозувально-рефлексивного складника.

У колективних монографіях обстоюється виділення базових і специфічних складників професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти. До базових вони відносять психолого-педагогічний, загальнометодичний, професійно-творчий, валеологічний складники. Серед основних специфічних складників – профільний освітньо-виховний, науково-методичний, інноваційний, інформаційно-комунікаційний. Важливими складниками професійної майстерності педагогів позашкільля названі також специфічні соціальні компетентності: соціально-реабілітаційна, соціально-просвітницька, соціально-професійна [8, с. 136–137; 10, с. 35–36]. Часом авторське трактування складників теж викликає запитання: скажімо, незрозуміло, чому зміст психолого-педагогічного складника професійної компетентності педагога закладу *позашкільної* освіти вичерпується опануванням знань з теорії *загальної середньої* освіти та умінням застосовувати їх на практиці. Що ж до науково-методичного складника, то з огляду на чинну нормативну базу атестації педагогічних працівників його проблематично вважати обов'язковим для всіх педагогів закладів позашкільної освіти.

У матеріалах до професійного стандарту педагога позашкільного навчального закладу, розповсюджених Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді, представлено зміст професійної компетентності, але поза цілісною структурою, до того ж, неможливо розрізнити наведені поряд компетенції та компетентності. Вимоги до компетентності керівника гуртка позашкільного закладу іноді зависокі. Так, компетенції з виховної роботи передбачають «Знання змісту, методики й організації науково-технічної, естетичної, туристично-краєзнавчої, оздоровчо-спортивної діяльності, дозвілля і відпочинку для реалізації виховних можливостей цих видів діяльності» [11].

Г. Л. Вороніна характеризує професійну компетентність керівника гуртка позашкільного навчального закладу у

рамках кваліфікаційної характеристики підвищення кваліфікації. Інтегральна компетентність розвивається за такими складниками: нормативно-правова, методологічна, інформаційна, комунікативна, психолого-педагогічна, дидактична, дослідницька та аналітична компетентності. У межах кожної компетентності охарактеризовані її компоненти: знання, вміння, комунікація, автономність і відповідальність [1, с. 223–228]. Дослідниці вдалося представити досить струнку структуру професійної компетентності, хоча й до неї є певні зауваження (зокрема, володіння сучасними технологіями духовно-морального виховання та соціалізації учнів, формування їхньої української громадянської ідентичності не надто органічно виглядає у рамках дидактичної компетентності).

Висновки. Таким чином, сучасному баченню українськими фахівцями сутності та структури професійної компетентності педагога позашкільної освіти властиві плюралістичність і певна суперечливість. До особливо проблемних моментів досліджень професійної компетентності педагогів позашкільної освіти належить інтерпретація змісту та структури професійної компетентності. Попри продуктивність розгляду професійної компетентності керівників гуртків закладів позашкільної освіти, у низці досліджень вона висвітлюється без диференціації за посадами. Приклади обґрунтування досить стрункої структури професійної компетентності саме керівників гуртків одиничні, що актуалізує потребу в подальшому науковому пошуку.

Перспективи подальших розвідок. Вважаємо за доцільне наголосити на тому, що, хоча Г. Л. Вороніна розробила загальну кваліфікаційну характеристику підвищення кваліфікації керівника гуртка позашкільного навчального закладу, успіх її експериментального дослідження розвитку професійної компетентності керівників гуртків позашкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти значною мірою був зумовлений формуванням експериментальних груп відповідно до напрямів позашкіль-

ної освіти та відповідними особливостями навчально-тематичного плану, тоді як навчально-тематичний план, за яким проходили курси контрольні групи, не передбачав урахування диференціації за напрямами позашкільної освіти. З огляду на це, можливо, продуктивним буде дослідження професійної компетентності керівників гуртків за напрямами позашкільної освіти. Раніше подібні дослідження виконувалися на суміжному освітньому просторі [9].

Список використаних джерел

1. Вороніна Г. Л. Розвиток професійної компетентності керівників гуртків позашкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2017. 268 с.
2. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади: монографія. Київ: Дорадо-Друк, 2013. 456 с.
3. Забродська І. М. Педагог позашкільного навчального закладу: від професійної компетентності до професійної майстерності. Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (25–27 лютого 2013, м. Київ), Київ, 2013. С. 242–244.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2005. № 25. С. 13–18.
5. Клепко С. Ф. Поняття майстерності як альтернатива «компетентності» в освіті. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: зб. наук. пр. Київ: Богдано-ва А. М., 2013. С. 133–145.
6. Мачуський В. В. Професійна компетентність педагога позашкільного навчального закладу. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Вип. 18, кн. 2. Київ, 2014. С. 6–15.
7. Могилевська В. М. Моніторингові дослідження в позашкільній освіті як інструмент підвищення професійних компетентностей педагогів. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 59–60. С. 224–233.
8. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку: у 3 кн.: монографія / за заг. ред. Л. В. Тихенко. Суми: Університетська книга, 2013. Кн. 1. 270 с.
9. Смирнов Д. В. Педагогические компетентность и компетенции педагога дополнительного образования – руководителя туристско-краеведческого похода. Казанский педагогический журнал. 2008. № 4. С. 27–36.
10. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей: монографія / за ред. В. В. Мачуського. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. 330 с.
11. Щодо розгляду питання про професійний стандарт педагога позашкільного навчального закладу: лист НЕНЦ від 19.11.2015 № 230. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/19-11-230.pdf>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 27.10.2018

Копилець Е. В. К вопросу о сущности и структуре профессиональной компетентности руководителей кружков учреждений внешкольного образования.

Охарактеризовано современное видение украинскими специалистами сущности и структуры профессиональной компетентности руководителей кружков учреждений внешкольного образования. Констатируется, что в ряде исследований профессиональная компетентность педагогов внешкольного образования освещается без дифференциации по должностям. Установлено наличие разногласий между исследователями в трактовке сущности, содержания и структуры профессиональной компетентности педагогов внешкольного образования и руководителей кружков в частности. К особо проблемным моментам исследований профессиональной компетентности педагогов внешкольного образования отнесена интерпретация содержания и структуры профессиональной компетентности.

Ключевые слова: внешкольное образование; педагог внешкольного образования; руководитель кружков; профессиональная компетентность

Kopylets Evgenij. To the Question of the Essence and Structure of Professional Competence of the Trainers of Groups of Institutions of Non-formal Education.

The modern vision by Ukrainian specialists of the essence and structure of professional competence of the trainers of groups of institutions of non-formal education is generally summarized. It was stated that in a number of studies the professional competence of teachers of non-formal education is characterized without differentiation on posts. The existence of disagreements between researchers in the interpretation of the essence, content and structure of professional competence of teachers of non-formal education and also trainers of groups is founded. Interpretation of the content and structure of professional competence is among the most problematic issues in the researches of professional competence of teachers of non-formal education.

Key words: non-formal education; non-formal teacher; trainer of groups; professional competence